

وقتی گرجستان از ایران برید؛ قرارداد پنهانی ایرانکلی با تزار

۲۷ آبان ۱۴۰۴ ساعت ۱۷:۲۶

پس از مرگ نادرشاه و ضعف دولت مرکزی، گرجستان که در دوره صفویان همواره میان اطاعت و سرکشی از ایران نوسان داشت، در دوران هرج و مرج ناشی از فروپاشی اقتدار نادری به سوی روسیه چرخید. ایرانکلی با تکیه بر حمایت تزار و بی‌اطلاع از دربار ایران، در سال ۱۷۸۳ میلادی با امضای قراردادی سرنوشت‌ساز، استقلال گرجستان از ایران را اعلام و این سرزمین را عملاً تحت‌الحمایه روسیه قرار داد؛ اقدامی که نه تنها توازن قدرت در قفقاز را برهم زد، بلکه آغازی بود بر رقابت دیرپای ایران و روس در منطقه‌ای که به‌زودی به صحنه جنگ‌های بزرگ قرن نوزدهم بدل شد.

پس از مرگ نادر و ضعف دولت مرکزی، ایرانکلی فرصت یافت با اتکا به حمایت روسیه استقلال گرجستان را از ایران اعلام کند. این قرارداد خودسرانه با روس‌ها که بدون اطلاع ایران بسته شد، گرجستان را رسماً تحت‌الحمایه تزار قرار داد و آغازگر مرحله‌ای تازه از رقابت قدرت‌های بزرگ در قفقاز شد:

«از دوره استقرار صفویه بر منصب حکومت، گرجی‌ها سر از اطاعت دولت مرکزی ایران فرومی‌پيچیدند. این امر باعث می‌شد که لشکرکشی‌های عدیده‌ای به آن سامان انجام گیرد و از اسرایی که گرفته می‌شد، بعدها نیروی عظیمی شکل گرفت که راجر سیوری آن را نیروی سوم می‌خواند. نیروی سوم یا خودگرجی‌ها و یا کسانی بودند که والدین آنها گرجی به شمار می‌آمدند. این نیرو در عهد شاه عباس اول وزنه‌ای بسیار مهم در سطح تحولات داخلی ایران بود و شاه عباس از آنها برای مهار قدرت قزلباش‌ها استفاده فراوان برد. یکی از برجسته‌ترین این افراد الله‌وردیخان بود که فرماندهی قشون ایران را در منطقه خلیج فارس برعهده داشت و منشأ خدمات فراوانی برای دولت شاه عباس بود. از همان دوره صفوی گرجی‌ها در برخی موارد به اتکای مشترکات مذهبی برای انجام خواسته‌های خود به دربار روسیه متوسل می‌شدند، روسیه هرگز در حمایت از گرجی‌ها دست به عمل نمی‌زد بلکه از دولت ایران می‌خواست که به تقاضاهای آنها رسیدگی کند و صفویان هم تاحد امکان به این تقاضاها رسیدگی می‌کردند. در حقیقت روس‌ها برای گرجی‌ها در نزد حکومت ایران وساطت می‌کردند، اما بعدها با مرگ نادر افشار خلأ قدرت برای مدتی در سراسر ایران به وجود آمد. هرج و مرج داخلی و منازعات جانشین‌های نادر با یکدیگر از یک طرف و رقابت‌های ایلی زند با آنها از طرف دیگر؛ هم چنین زد و خوردهای ایلی و عشیره‌ای دیگر مانع از رسیدگی ایران به وضع بحرانی گرجستان بود. هراکلیوس که در منابع ایرانی از او به عنوان ایرانکلی نام برده شده است، از فرصت بهره جست و خود را به تزار روسیه نزدیک‌تر کرد. در دوره کاترین و مقارن با دوران زندیه در ۲۳ رمضان ۱۱۹۷ / ۲۴ ژوئیه ۱۷۸۳، یعنی حدود یک سال بعد از آغاز عملیات روانیچ قرارداد همکاری بین او و تزارین منعقد گردید. برطبق این قرار داد خودسرانه و بدون اطلاع دولت مرکزی ایران، عنوان والی گرجستان منسوخ گردید و اعلام شد که دیگر گرجی‌ها تابع ایران نیستند. برای اینکه به این قرارداد نامشروع مشروعیتی داده شود، انگیزه‌های مذهبی پیش کشیده

شد و گفته شد که چون گرجی‌ها مسیحی هستند، با دولت روسیه متحد می‌باشند. در همین قرارداد عنوان شد که نقاطی مثل شکی، شیروان و برخی نقاط دیگر که پیشتر قلمرو گرجستان به حساب می‌آمدند باید به زور تصرف شده و ضمیمه گرجستان گردند. از این به بعد تعیین جانشین ایراکلی برعهده تزار روسیه گذاشته شد و تزار هم مقرر کرد که فرزند ارشد ایراکلی باید حاکم بعدی باشد. بالاتر اینکه مقرر شد از این پس اگر دولت‌های ایران و عثمانی می‌خواهند با گرجستان ارتباط داشته باشند، این ارتباط باید از طریق روسیه باشد. مالیات و عواید گرجستان متعلق به خود آنها دانسته شد و اعلام گردید که حتی روسیه حق مداخله در این امر را ندارد. حکام گرجستان موظف شدند عزل و نصب مقامات خود را به اطلاع تزار روسیه برسانند، کلیسای گرجستان مستقل شناخته شد و مقرر گردید که کلیسای روسیه هم در امور داخلی آن دخالتی ننماید. اشراف و نجبای روسیه و گرجستان از حیث احترامات عرفی برابر دانسته شدند و نوشته شد که اتباع دو کشور می‌توانند در کنار یکدیگر با مصالحه زندگی کنند، لیکن متمرّدین از هر دو طرف باید به طرف دیگر تحویل داده شوند. و بالاخره اینکه تجار دو طرف دارای حقوق برابر در کشور دیگری شناخته شدند، و در یک کلام گرجستان تحت‌الحمايه روسیه شد.»

منبع: حسین آبادیان، روایت ایرانی جنگ‌های ایران و روس، تهران، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت خارجه، ۱۳۸۰، ص ۱۶-۱۸.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۵۰۲۴۹/تزار-ایراکلی-پنهانی-قرارداد-برپید-ایران-گرجستان-وقتی/۵۰۲۴۹>